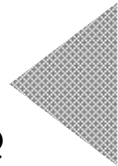


تدوین وضعیت توسعه فضایی در شهرستان رشت با تاکید بر الگوی راهبرد توسعه منطقه‌ای^۱ (RDS)^۲



مجید یاسوری^۳

مریم سجودی^۴

(تاریخ دریافت ۹۷/۸/۵ - تاریخ تصویب ۹۷/۱۲/۱۱)

چکیده

توسعه فضایی به چگونگی و کیفیت قرارگیری اجزا منطقه - خطوط، سطوح و نقاط شکل دهنده سازمان فضایی می پردازد. بر اساس مستندات موجود توسعه فضایی یکی از بازوان قوی و قدرتمند جهت بروز و ظهور قابلیت‌های هر منطقه است. استراتژی توسعه منطقه ای (RDS) به منظور از بین بردن اختلاف ساختاری منطقه ای و ایجاد فرصت برابر برای تمامی مناطق و اصلاح سازمان فضایی طرح گردیده است. هدف این پژوهش بررسی وضعیت توسعه فضایی شهرستان رشت با تاکید بر الگوی راهبرد توسعه منطقه ای می باشد. دستیابی به هدف مد نظر از طریق شناسایی نقاط قوت و ضعف درونی و بیرونی شهرستان در زمینه توسعه فضایی صورت گرفت. مهم ترین قوت، حوزه نفوذ و کارکردهای منطقه ای گسترده برخوردار از شبکه های زیربنایی نسبتا قوی با امتیاز ۰.۴۵؛ مهم ترین ضعف، وجود رقابت شدید و نابرابر برای

۱- Regional Development Strategy

۲- مقاله ی حاضر برگرفته از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد دانشگاه گیلان با عنوان "تدوین الگوی استراتژی توسعه منطقه ای برای شهرستان رشت" می باشد.

۳-استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه گیلان، yasoori@um.ac.ir

۴-دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تهران.

کاربری های مسکونی، کشاورزی، صنعتی، خدماتی و وجود محدودیت های اکولوژیکی در جهت توسعه فعالیت های صنعتی، مسکونی و ... با امتیاز ۰.۲۳؛ مهم ترین فرصت، فراهم بودن بستر مناسب برای فعالیت های تجاری و خدمات بازرگانی و نقش پذیری در اقتصاد ملی و به لحاظ نزدیکی مسافت به پایتخت به عنوان بزرگ ترین بازار مصرفی کشور با امتیاز ۰.۵۸ و نهایتاً مهم ترین تهدید، آشفتگی فضایی ناشی از استقرار نامناسب جمعیت و فعالیت در منطقه با امتیاز ۰.۳۲ بوده است. با مطالعه اسناد بالادست و نظرات کارشناسی با استفاده از مدل سوات و ماتریس برنامه ریزی استراتژیک کمی (QSPM) به ارائه اولویت راهبردی توسعه منطقه پرداخته شده است. یافته های پژوهش حاکی از آن است که؛ شهرستان رشت به شدت دچار تمرکزگرایی و رشد ناموزون و عدم توسعه فضایی متناسب و متعادل در استان می باشد که این امر در سلب توان رقابت پذیری مناطق اطراف و واگذاری برخی از وظایف و اختیارات شهرستان به نواحی اطراف بسیار موثر است. همچنین با توجه به فرارگیری منطقه مورد مطالعه در موقعیت رقابتی، استراتژی توسعه روابط اقتصادی و تجاری با کشورهای حاشیه خزر بیشترین امتیاز را بین استراتژی های برآمده از موقعیتهای چهارگانه کسب کرده است.

کلید واژگان: توسعه فضایی، استراتژی توسعه منطقه ای (RDS)، تکنیک SWOT، شهرستان رشت.

مقدمه و بیان مسئله

شهرها به این دلیل که مرکز تجمع ثروت، قدرت و فناوری می باشند، بیش از سایر عرصه های زیستی در جست و جوی راهبردی کارا و آینده نگرانه برای توسعه شهر بوده اند. بنابراین جهت تامین نیازهای خدمات شهری و در نظر گرفتن عوامل مختلف اقتصادی و اجتماعی در یک سیستم برنامه ریزی شهری جامع و پویا، مشخص کردن سیاست ها و برنامه ریزی توسعه شهری، هماهنگ کردن آن ها با سایر برنامه های عمرانی در سطح منطقه ای و کشوری و تنظیم برنامه ها و طرح ها در دوره های زمانی معین از اولویت ویژه ای برخوردار است. همچنین که امروزه با تشدید روند جهانی شدن اقتصادی و رقابت بین دولت ها و دولت - منطقه ها به تعبیر

کینچی اومای^۱ مسائل منطقه ای پیچیده تر شده است و پایداری توسعه ی مناطق بیش از پیش اهمیت یافته است؛ از این رو نه تنها در نظم نوین جهانی قلمروهای جغرافیایی با منطقه گرایی همراه شده اند بلکه در نظام برنامه ریزی نیز نو منطقه گرایی^۲ شکل مسلط به خود گرفته است (هافتون و کانسل، ۱۳۸۷، ۳). حال با توجه به ماهیت پویای شهرها، شناسایی مسائل راهبردی از مهم ترین ضرورت ها برای کارآمدی فرایند تصمیم گیری است (حق جو، ۱۳۸۳، ۷۷)؛ که با بهره گیری از مدل های برنامه ریزی استراتژیک دامنه ی وسیعی از مسایل مدیریتی، اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و کالبدی شهرها بر مبنای شرایط درونی و فرصت های بیرونی حل می گردد (صابری و همکاران، ۱۳۹۱، ۶۱ و ۱). بر این اساس یکی از منسجم ترین این راهبردها؛ راهبرد توسعه ی منطقه ای (RDS) به عنوان رویکردی نوین، کارآمد و آزموده شده جهت دستیابی به توسعه ی پایدار منطقه ای می باشد (داگلاس، ۱۳۸۹، ۶۹). در واقع؛ دلیل توجه و تاکید بر راهبرد توسعه منطقه ای (RDS) این است که پیوستگی و عدم تفکیک در این راهبرد باعث می شود تا انگیزه ی برخوردار کردن مناطق در سطحی وسیع مورد توجه قرار گیرد؛ که این هم پوشانی را می توان تنها در سایه توجه به تمام مناطق، عدم وجود تمرکز گرایی، افزایش رقابت پذیری و مطالعه و بررسی طیف وسیعی از مسائل طبیعی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و سیاسی دانست؛ که در نتیجه دیدی جامع و کامل از منطقه را به دست می دهد. حال از آن جایی که توسعه ی فضایی می توان ساخت و بافت روند توسعه آتی و جریانات دخیل در این امر را تحلیل نماید، یکی از بخش های مهم و کلیدی در تهیه و اجرای موفق استراتژی توسعه منطقه مطرح می شود. لازم به ذکر است توجه به مقوله فوق می تواند نقش، تاثیر و دلایل به کارگیری راهبرد توسعه ی منطقه ای را توجیه نماید. لذا این پژوهش بر آن است تا به بررسی وضعیت توسعه سازمان فضایی منطقه با تاکید بر استراتژی توسعه منطقه ای (RDS)، پردازد و با استفاده از نظرات کارشناسان، مهم ترین راهکارهای توسعه فضایی را ارائه دهد. در واقع دلیل توجه و تاکید بر راهبرد توسعه ی منطقه ای (RDS) این است که پیوستگی و عدم تفکیک در این راهبرد باعث می شود تا مناطق به سان تکه های پازلی دیده شوند که باید به بهترین نحو در کنار

۱- K. Ohmac

۲ -New Regionalism

هم و برای پوشش دادن نقاط ضعف هم و هم چنین برخوردار کردن مناطق در سطحی وسیع قرار گیرند؛ که شاید چنین دیدی را با نگاهی از درون و جزئی نتوان به دست آورد. بدین منظور مهم ترین اهداف در پژوهش حاضر دستیابی به نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید بخش توسعه فضایی شهرستان رشت و پس از آن ارائه ی مهم ترین اولویت های شهرستان در زمینه توسعه فضایی بوده است.

ادبیات نظری تحقیق

استراتژی توسعه منطقه ای (RDS)

راهبرد توسعه منطقه ای الگویی از برنامه ریزی راهبردی است که در چالش برای مواجه با مسائل جدید و پیچیده ی منطقه ای مطرح شده است. این راهبرد از دهه ی ۱۹۹۰ در برخی از کشورهای جهان با عنوان ابزار و چارچوب سیاستی توسعه ی منطقه ای مورد استفاده قرار گرفته است (محمدی، ۱۳۹۲: ۱). راهبرد توسعه منطقه ای یک سند بالادستی کلیدی برنامه ریزی است جهت دستورالعمل های راهبردی که در آماده سازی و هماهنگی برنامه های توسعه، بیانیه های سیاست برنامه ریزی و اقدامات توسعه شهری و منطقه ای به کار می روند را، تنظیم می کند. این رویکرد یک هماهنگی جامع بین تمامی برنامه های شهری و منطقه ای و الگوهایی را در راستای توسعه بلند مدت ایجاد می کند. راهبرد توسعه ی منطقه ای به عنوان یک ابزار ضروری برای دولت ها به منظور از بین بردن اختلافات ساختاری منطقه ای و ایجاد فرصت برابری و مساوات برای تمامی مناطق مطرح است (AMEC, 2011) به نقل از پژوهان، ۱۳۹۳: ۲). این رویکرد به عنوان یک سند مدون دارای عملکردی راهبردی؛ روی مسائل مهم و کلیدی منطقه تمرکز کرده و در سطح ملی به دنبال کاهش تفاوت های منطقه ای است و با تاکید بر دو جنبه ی مهم برنامه ریزی یعنی جنبه فضایی فعالیت و سکونت در منطقه و نیز ماهیت فعالیت های اقتصاد منطقه ای، نوعا دارای ماهیت آمیشی است (Nawzad, 2011) به نقل از پژوهان، ۱۳۹۳: ۲). اهداف اصلی RDS عبارتند از: تحقق توسعه پایدار، ایجاد تعادل های منطقه ای، ارتقای کیفیت زندگی اجتماع محلی در مناطق جغرافیایی مشخص. RDS به دنبال ایجاد مناطقی پایدار پویا و مترقی از حیث اقتصادی، محیطی، اجتماعی و سیاسی است (DRD, 2008: 1). RDS سیاست های کلان را برای نهاد های متولی توسعه ی منطقه ای ارائه

می نماید. هم چنین نقش یک بازوی کمکی برای حکومت های منطقه ای جهت جذب سرمایه گذاری خارجی، استفاده از توان های زیر مناطق^۱ و یک پارچه سازی اقدامات منطقه ای را ایفا می نماید. قلمرو یک برنامه ی راهبردی توسعه ی شهری (منطقه) به معنای جغرافیایی آن است؛ اغلب طرح های RDS به دنبال ارتقای رقابت پذیری پویایی فضایی و ارتقای کیفیت زندگی در مقیاس منطقه ای اند (محمدی، ۱۳۹۲: ۳). در واقع راهبرد توسعه ی منطقه ای زمینه برای برنامه ریزی های: تقویت رقابت اقتصادی منطقه ای و تلاش برای از بین بردن وضع نامساعد اجتماعی و اقتصادی؛ محافظت و ارتقای سرمایه های فیزیکی، طبیعی و مصنوعی منطقه؛ ارتقای مسکن، حمل و نقل، کیفیت آب، انرژی و راهبردهای دفع پسماندها، تهیه زیر ساخت ها، فراهم آوردن خدمات عمومی و... راهنمایی های عمومی و تصمیمات سرمایه گذاری خصوصی مربوط به کاربری زمین؛ (Department for regional, 2010) فراهم می آورد. در واقع؛ توسعه منطقه ای می تواند به عنوان یک تلاش عمومی برای کاهش نابرابری های منطقه ای دیده شود؛ که غالباً با حمایت از ثروت تولید فعالیت های اقتصادی در مناطق (Pessoa Economia, ۲۰۰۸: ۵۷). کارآفرینی، دانش؛ ظرفیت نوآوری به عنوان عوامل کلیدی زیر بنای توسعه اقتصادی آینده و مسیر رشد مناطق به اجرا گذاشته شود و توان رقابت پذیری و پویایی مناطق را تضمین می نماید؛ به عبارتی؛ موقعیت مفهوم رقابت منطقه ای غالباً در راستای نظریات مرتبط با رشد اقتصادی منطقه و مراحل توسعه اقتصادی بررسی شده است (Huggins, Izushi, Prokop, Thompson, 259-259: 2014). هم چنین مهم ترین تجارب کشورهای تهیه کننده طرح (RDS) در ایرلند شمالی؛ توسعه اقتصادی منطقه و زیر مناطق؛ نظم بخشی و هدایت متعادل سکونت گاهی، تعیین قطب های محلی و منطقه ای و خوشه های توسعه، تعادل های منطقه ای (DRD, 2013: 1-18). در استونی توجه به عنوان تنگناها در طرح توسعه ی محلی، به حداکثر رساندن رویکرد یکپارچه، کمک آشکارا به توسعه اقتصادی اجتماعی، آموزش و پرورش و زیرساخت های اجتماعی برای اشتغال، زیرساخت های حمل و نقل محلی و زیرساخت های فنی شهرداری، گردشگری محلی و تفریحی و... (27-29: DEIA, 2007) در موراویا جنوبی خلاصه ای از چارچوب مالی برای منطقه (4):

(Garep, Vysoké, 2007) و نهایتاً در کردستان عراق، توسعه اقتصادی، افزایش در تنوع محصولات محلی، افزایش درآمد فعلی، افزایش تولید ناخالص ملی و (1-215: Kurdistan Regional Government Ministry of Planning, 2011) را پیگیری نموده است.

توسعه فضایی

تمرکز زیرساخت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری در مکان‌های خاص موجب می‌شود تا در بلندمدت نابرابری فضایی شدیدی میان مناطق کشور پدید آید. این امر در جریان تولید مناطق پیشرفته و عقب مانده تأثیرات قاطعی گذاشته و موجب رقابت‌های شدید ناحیه‌ای، تشدید مهاجرت‌های ناحیه‌ای و جابجایی سرمایه و نیروی کار شده، منطقه‌ای توسعه یافته و منطقه دیگر از توسعه باز می‌مانند (امیراحمدیان، ۱۳۷۸، ۱۱۳). وجود نابرابری و ابعاد مختلف آن، از نشانه‌های مهم توسعه نیافتگی است زیرا درحقیقت کشورهایی توسعه یافته شناخته می‌شوند که علاوه بر اینکه از شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی بالا برخوردار هستند، توزیع درآمد‌ها و امکانات نیز در آن جوامع نسبتاً عادلانه است. اما در کشورهای توسعه نیافته هم مقادیر این شاخص‌ها پایین است و هم توزیع آن بسیار ناعادلانه است (مصلی نژاد، ۱۳۸۴، ۵۶). نابرابری اجتماعی تصدی موقعیت‌های نابرابری اجتماعی و ساختاری، دسترسی به منابع و مزایای اجتماعی کمیاب از قبیل: ثروت، قدرت و منزلت از سوی افراد و گروه‌ها است که به نوبه خود بر حقوق، فرصت‌ها، پاداش‌ها امتیازات آنها اثر تعیین کننده دارد (افروغ، ۱۳۷۷، ۱۶۴). تحقق توسعه پایدار منطقه‌ای مستلزم اولویت بخش‌های کم رونق منطقه با گسترش مناطق کم رونق نابرابری‌ها تشدید می‌شود است (هافتون، ۱۳۸۸، ۳۰۷) و کاستن از شکاف میان مناطق از لحاظ کارایی اقتصادی، ثبات سیاسی، عدالت اجتماعی، توزیع مجدد یا تغییر الگوی رشد جمعیت و فعالیت در فضا، کاهش بیکاری و ایجاد اشتغال از اهداف اساسی سیاست‌گذاری منطقه‌ای است (هگینز، ۱۳۷۶، ۲۱ به نقل از یاسوری، ۱۳۹۰، ۱۴۳).

در این راستا شهرنشینی در استان گیلان حاصل تلاقی‌های تاریخی، اجتماعی و مازاد اقتصادی است. شهرنشینی در این منطقه از سابقه طولانی برخوردار نیست. (رهنمایی، ۱۳۸۲، ۱۰۳). به عبارتی ساختار فضایی استان گیلان، متشکل از اجزا متنوع و مختلفی است که چگونگی

قرارگیری این اجزا نسبت به هم چشم اندازهای خاصی را به استان بخشیده و خطوط و نقاطی که شکل دهنده ی سازمان فضایی هستند، باعث به وجود آمدن یا تقویت یکدیگر شده و گاه پدید آورنده ی پهنه ها در سطح استان هستند. به صورتی که سکونت گاه های شهری و روستایی گاه به تبعیت از استقرار در مسیر راه های ارتباطی اصلی استان قرار گرفت و از این طریق همین خطوط نیز تغذیه می گردند. همچنین عبور یکی از محورهای اصلی کشور؛ محور تهران-رشت-انزلی - آستارا از پهنه غربی استان گیلان، موجب تشدید گرایش استقرار نقاط جمعیتی در این پهنه و به تبع آن شکل گیری بسیاری از پهنه های اصلی فعالیت مانند پهنه های تجاری و ترانزیت یا مراکز صنعتی و حتی عبور خطوط اصلی انتقال نیرو و انواع راه های ارتباطی، نظیر بزرگراه و در آینده ی نزدیک راه آهن، در این محور شده است. در واقع؛ در دهه های اخیر سامان شهری استان، به سوی بی توازی بیشتر روان بوده است. سبب این بی تناسبی، وجود کلان شهر استانی (رشت) و انباشت جمعیت در بالای هرم رده بندی شهری است. در استان گیلان فضاهای استانی، پیرامون شهر بزرگ و برتر (رشت) شکل گرفته است. این شهر، جایگاه نیروی انسانی چیره دست، اقتصادی و سیاسی، رده بالاست، جای بزرگ ترین بازار تولید، کار و مصرف استان می باشد. همچنین نخست شهری در استان گیلان، در سال های ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ به ترتیب معادل ۳.۴۱، ۳.۳۴، ۴.۲۴، ۵.۰۴ بوده است. بر این اساس مقدار این شاخص به غیر از سال ۱۳۶۵ همواره افزایشی بوده است. سنجش نماگر نخست شهری در استان گیلان در دوره های مختلف بیانگر اختلاف جمعیتی اولین شهر استان (رشت) و دومین شهر (انزلی) برای کلیه ی دوره ها می باشد. نماگر چهار شهر در استان گیلان نیز در دوره ی زمانی ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۰ همواره به سوی برتری بیشتر شهر اول است و از سال ۱۳۷۵ برتری بسیار نخست شهر بر سامان شهری استان چیره شده است. در دوره ی ۱۳۵۵-۱۳۹۰ از میان ۳۵ شهر، شهر رشت، مرکز استان و شهر غالب، همواره به عنوان شهر اول، در استان بوده است. بندرانزلی همواره شهر دوم استان، شهر لاهیجان شهر سوم است و شهر لنگرود شهر چهارم استان محسوب می شود.

وضعیت توسعه فضایی شهرستان

بررسی و شناسایی وضعیت توسعه فضایی، مستلزم توجه به بخش های دخیل در امر توسعه فضایی می باشد. بدین منظور بررسی توسعه فضایی در شهرستان رشت در بخش طبیعی بیان گر

قرار گیری محدوده مورد مطالعه در گروه اقلیمی مرطوب و خیلی مرطوب و وفور منابع آبی؛ بررسی تراکم جمعیت شهری استان به تفکیک بخش های اداری نشان می دهد بخش مرکزی شهرستان رشت متراکم ترین بخش می باشد؛ دلیل این امر را باید در قرار گیری نقاط شهری مراکز شهرستان در بخش مرکزی این شهرها جست و جو کرد. شهرستان رشت که مرکز استان است با ۹۱۸۴۴۵ نفر جمعیت مانند دهه های گذشته همچنان پرجمعیت ترین شهرستان استان است و به تنهایی ۳۷ درصد از جمعیت استان را در خود جای داده است. شهرستان رشت به دلیل مرکز استان بودن و همچنین به دلیل برخورداری امکانات بهتر نسبت به سایر شهرستان ها که موجب مهاجرپذیری این شهرستان گردیده است. توزیع نسبی جمعیت در نقاط روستایی نشان می دهد که شهرستان رشت با ۲۲.۴ درصد در سال ۱۳۹۰ بیشترین سهم روستایی کل استان را داشته است. مهاجر پذیری شهرستان رشت با ۲۹.۱ درصد بیشترین میزان مهاجر پذیری در استان بوده است. روند رشد شهرنشینی شهرستان رشت نیز بیان گر این است که شهرستان رشت به عنوان مرکز استان که در سال ۱۳۹۰، ۴۷ درصد جمعیت شهری استان را دارا می باشد، که بعد از آن شهرستان انزلی با ۷۶ درصد شهرنشینی در رتبه ی دوم قرار دارد. ساختار سنی و جنسی جمعیت شهرستان رشت نیز نشان می دهد که بیشترین فراوانی در گروه میانسالان بوده است. همچنین بیشترین میزان باسوادی نیز در شهرستان رشت مشاهده شده است. مجموع جمعیت فعال اقتصادی در سال های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰ در شهرستان روند صعودی داشته است؛ بررسی بار تکفل در شهرستان رشت نشان می دهد که جمعیت شهری شهرستان رشت در سال ۱۳۹۰، معادل ۶۹۸۰۱۴ نفر بوده که از این تعداد ۲۰۰۶۴۲ نفر شاغل می باشند. بنابراین بار تکفل واقعی در نقاط شهری شهرستان رشت در سال ۱۳۹۰، ۳.۴۸ نفر می باشند که نسبت به سال ۱۳۸۵ کمی افزایش در بار تکفل واقعی نقاط شهری شهرستان رشت مشاهده می شود. وضعیت بیکاری در شهرستان رشت که در سال های ۷۵، ۸۵ و ۹۰ به ترتیب ۳۳، ۳۸ و ۴۱ درصد جمعیت بیکار استان را در خود جای داده، همانند روند نرخ بیکاری استان به طور مستمر افزایشی بوده است. جریان میزان سپرده های صادره از شهرستان رشت و جریان میزان سپرده های وارده به شهرستان رشت بیشترین میزان را به خود اختصاص داده است. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰، مساحت اراضی کشاورزی شهرستان رشت، ۷۶۹۰۸ (۶۳.۳ درصد) است؛ که رتبه سوم را در استان کسب نموده است. در بخش انرژی در سال های مختلف بیشترین مصرف در شهرستان رشت است. توزیع

فضایی واحدهای صنعتی در شهرستان های رشت، بندرانزلی، لاهیجان، لنگرود، املش و آستانه اشرفیه نیز ناموزون است و بیشتر تمرکز فضایی این نوع فعالیتها در این شهرستان ها در پیرامون دو شهر مرکزی مانند شهر رشت، شهر بندر انزلی و... دیده می شود. در بخش زیرساخت ها نیز شهرستان رشت با ۱۴.۹۸ درصد راه معمولی و ۱۴.۳۹ درصد راه همسنگ بیشترین سهم راه های استان را به خود اختصاص داده است. در بخش حمل و نقل هوایی و زمینی نیز در استان گیلان یک فرودگاه فعال (سردار جنگل رشت) در بلوار ولیعصر شهر رشت قرار دارد. فرودگاه بین المللی رشت پرتدد ترین فرودگاه های شمال ایران است. در بخش مسکن ۳۷.۶۷ درصد از کل واحدهای مسکونی موجود در سطح استان در شهرستان رشت قرار گرفته اند. از کل واحدهای مسکونی موجود در شهرستان رشت، ۲۲.۲۵ درصد در نقاط روستایی واقع شده اند که بیشترین سهم را نسبت به سایر نقاط روستایی شهرستان های استان داراست. در بخش بهداشت و درمان نیز در شهرستان رشت ۱۲ بیمارستان واقع شده است. به عبارت دیگر ۴۰ درصد از بیمارستان های استان گیلان در شهرستان رشت واقع شده است.

با توجه به مباحثی که در بخش پیش بیان شد؛ وضعیت توسعه ی فضایی شهرستان رشت، تا حد بسیار زیادی متأثر از شهر رشت بوده است. به واقع شهر رشت بیشترین تاثیر را در نقش فعلی شهرستان رشت داشته است. شهر رشت به عنوان مرکز استان از حوزه نفوذ گسترده ای برخوردار است؛ که شامل روستاهای بزرگ، روستا- شهرها و شهرهای تحت قلمرو خود است. این شهر وسیع ترین حوزه ی نفوذ را در بین شهرهای دیگر استان را به خود اختصاص می دهد. در واقع نظام شهری منطقه ی مورد مطالعه از نظر جمعیت در پنج سطح به شرح زیر طبقه بندی می شود:

شهرهای درجه ی ۱: با جمعیت بیش از ۵۰۰ هزار نفر (کلان شهر) شامل رشت
 شهرهای درجه ی ۲: با جمعیت بیش از ۱۰۰ هزار و کمتر از ۵۰۰ هزار نفر (شهر برتر منطقه ای) شامل بندر انزلی

شهرهای درجه ی ۳: با جمعیت بیش از ۲۵ هزار و کمتر از ۱۰۰ هزار نفر (مراکز شهرستان های برتر استان) شامل لاهیجان، لنگرود، با جمعیت بیشتر از ۵۰ هزار نفر و شهرهای تالش، آستارا، صومعه سرا، آستانه اشرفیه، رودسر، فومن با جمعیت بالای ۲۵ هزار نفر
 شهرهای درجه ۴: با جمعیت بیش از ۵ هزار و کمتر از ۲۵ هزار نفر (مراکز سایر شهرستان ها

و شهر های با کارکرد محلی) شامل منجیل، سیاهکل، املش، لوشان، بندر کیشهر، خمام، رضوانشهر، رستم آباد، رودبار، کلاچای، ماسال، لشت نشاء، اسالم، کوچصفهان، چابکسر، پره سر، رحیم آباد، خشکیجار، تولم شهر، سنگر، لوندویل، شفت، کومله، سلمان شهرهای درجه ۵: شهرهای با جمعیت کمتر از ۵ هزار نفر (روستاشهرها) شامل واجارگاه، گوراب زرمیخ، شاندرمن، رودبنه، جیرنده، حویق، لیسار، رانکوه، احمد سر گوراب، توتکابن، بره سر، اطاقور، چویر، دیلمان، ماسوله.

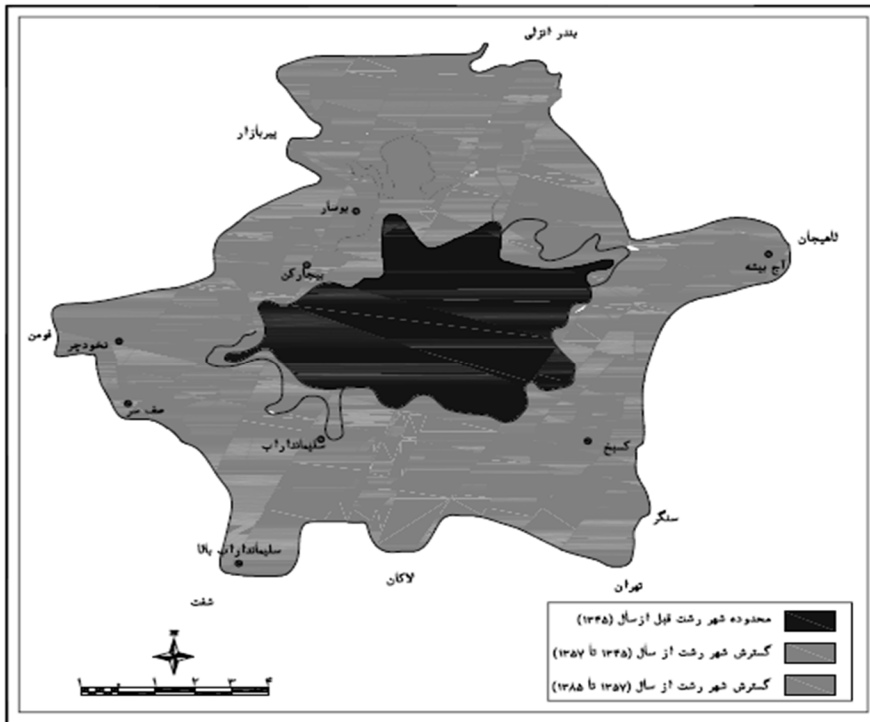
با توجه به آن چه در باب اهمیت و تاثیر شهر رشت در جریان توسعه شهرستان رشت بیان شد؛ می توان توسعه کالبدی و فیزیکی شهر رشت را در سه دوره بررسی کرد:

- دوره اول توسعه قبل از سال ۱۳۴۵

-دوره دوم توسعه از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۷

-دوره سوم توسعه از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۵

شکل (۱)- توسعه ی فیزیکی شهر رشت در سه مقطع زمانی (قبل از ۴۵-، ۴۵-۵۷، ۵۷ تا ۸۵).



منبع: سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان، ۱۳۸۵

علل اصلی این توسعه شتابان عبارت بود از:

- ۱- افزایش جمعیت اعم از رشد طبیعی و مهاجرت ها
- ۲- گسترش حمل و نقل به ویژه در حواشی بیرونی شهر
- ۳- تمرکز صنایع و کارخانجات تولیدی در پیرامون شهر و گسترش هسته های جمعیتی
- ۴- وجود اراضی مناسب و ارزان برای توسعه فیزیکی شهر
- ۵- مرکزیت اقتصادی، اداری، خدماتی و به تبع آن افزایش انگیزه برای جذب مهاجران
- ۶- واگذاری زمین از سوی دولت به افراد، نهادها، سازمان ها و تعاونی ها بدون نظارت دقیق در ساخت و سازهای شهری (پورشیاخان و نظریان، ۱۳۸۹، ۴۰-۴۳).

سیاست های توسعه فضایی

شهر رشت با دارا بودن نیمی از جمعیت شهر نشین استان گیلان، به عنوان مهمترین کلان شهر ناحیه ای در شمال ایران از جایگاه ویژه ای برخوردار است. این شهر با عملکردهای متنوع و گسترده ی اقتصادی و اجتماعی از موقعیت ممتاز منطقه ای بهره مند بوده و علاوه بر تسلط همه جانبه در منطقه شهری خود بر شهرهای اقماری مانند، خمam، کوچصفهان، لشت نشاء، سنگر و خشکیجار، نفوذ خدماتی مؤثری نیز بر کانون های شهری و روستایی سراسر ناحیه دارد.

شهر رشت با توسعه ی فضایی و کالبدی خود، به سرعت جمعیت و فعالیت های اقتصادی اش را به نواحی حاشیه ای سوق داده و از طرف دیگر با جذب امکانات شهرهای اقماری، تغییرات شگرفی را در کالبد شهری خود ایجاد کرده و بازتاب های متنوعی را از نظر تراکم و تمرکز جمعیت، رشد و گسترش شتابان و ناموزون شهری، ادغام روستاهای پیرامون و روند اشغال اراضی کشاورزی ایجاد کرده است. این شهر به جای توزیع بهینه سرمایه و امکانات در سطح شهرهای پیرامونی، گرایش روز افزونی به تمرکز گرایی دارد. وابستگی شهرهای اقماری به شهر رشت سبب فقدان تنوع اقتصادی و اجتماعی در آنها شده و این شهرها را از انسجام و پویایی درونی محروم ساخته و با وجود دارا بودن جمعیت و خدمات شهری به مراکز خوابگاهی گروه های کم درآمد تبدیل کرده است. عدم پویایی شهرهای پیرامونی بیش از آن که متأثر از عدم دانش فنی و یا کمبود سرمایه باشد، بیشتر مربوط به روابط متقابل و نابرابر

شهر رشت با شهرهای پیرامون استوار است و همیشه این رابطه به نفع مادر شهر و به زیان شهرهای اقماری است. در دهه های اخیر به دنبال تغییرات سیاسی و اقتصادی در عرصه های منطقه ای، ملی و بین المللی شهر رشت با افزایش شدید جمعیت رو به رو شده و با تمرکز هر چه بیشتر فعالیت های اقتصادی و اجتماعی به گسترش فضایی و کالبدی خود دست زده است. در حال حاضر شهر رشت با تمرکز کارکردهای خدماتی، اداری و سیاسی به عنوان نیروی محرکه اصلی توسعه اقتصادی و اجتماعی منطقه عمل نموده و با ایفای نقش مدیریت داخلی استان و حوزه های نفوذ نسبت به مراکز همجوار خود مانند شهرهای گرگان، ساری، قزوین، زنجان و اردبیل به عنوان قوی ترین مادر شهر ناحیه ای در شمال ایران مطرح می باشد (پورشیخان و نظریان، ۱۳۸۹، ۳۴-۳۳). در سطح منطقه ای جذب مازاد مناطق پیرامونی و تنوع فعالیت های اقتصادی در شهر رشت، با موقعیت استقرار آن ارتباط بسیار نزدیکی داشته است، زیرا رشت در مسیر ارتباطی دو حکومت محلی قدرتمند لاهیجان در شرق و فومن در غرب گیلان قرار داشت و نقطه پیوند و محل گذر جریان کالا و مسافر در سطح استان بود (عظیمی، ۱۳۸۱، ۱۸).

روش پژوهش

روش تحقیق در مقاله حاضر از نظر هدف، کاربردی و از حیث روش توصیفی - تحلیلی است. ابتدا با استفاده از روش کتابخانه ای و اسنادی و بررسی تجارب سایر کشورها لزوم به کارگیری راهبرد توسعه منطقه ای (RDS) بررسی شد. در ابتدا با توجه به هدف پژوهش که تدوین چشم انداز برای شهرستان رشت بوده است؛ با مطالعه و بررسی اسناد فرادست، مجموعه مستندات استان و شهرستان اعم از طرح آمایش استان، طرح جامع شهرستان رشت، برخی از طرح های توسعه شهرستانی و... استخراج اولیه داده ها و شناسایی کلی نقاط قوت و ضعف داخلی و خارجی صورت گرفت؛ پس از این مرحله به منظور افزایش دقت کار در بخش توسعه فضایی که بیشتر برآمده از معنای مد نظر این مفهوم در اسناد RDS بود از ۵ کارشناس متخصص جهت ارائه نظرات و اصلاح پرسشنامه استفاده گردید. همچنین با توجه به عدم وجود طرح استراتژی توسعه منطقه ای (RDS) داخلی؛ اسناد و طرح های RDS تهیه شده در کشورهای کردستان عراق، ایرلند شمالی ۲۰۳۵، موراویای جنوبی و استونی ۲۰۰۵-۲۰۱۵ و سپس اعمال

تغییرات و اصلاحاتی در آن‌ها استفاده شده است. پس از این مرحله، مجدداً جهت تعیین روش‌های تجزیه و تحلیل و انتخاب استراتژی و همچنین جهت جمع‌آوری و طبقه‌بندی دانش موجود، جهت امتیاز دهی به پرسشنامه سوات از ۱۵ کارشناس منتخب که از کارشناسان و خبرگان کشور، استان و شهرستان بودند استفاده گردید. بنابراین جهت انجام فرایند تکمیل پرسشنامه‌ی سوات مجموعاً از ۲۰ کارشناس استفاده گردید. سپس با توجه به نتایج حاصله، مجدداً بر اساس نظرات کارشناسی و مد نظر قرار دادن اسناد فرادست، به تدوین چشم‌انداز، اهداف کلان و بخشی و همچنین سیاست‌ها و اقدامات مربوط به آن پرداخته شد، تا اولویت‌های راهبردی توسعه منطقه مشخص گردد.

پیشینه تحقیق

در این بخش به پیشینه‌های مرتبط با پژوهش، در دو بخش داخلی و خارجی اشاره شده است.

جدول (۱) - پیشینه‌ی پژوهش در دو بخش داخلی و خارجی

| نام مولف / منطقه | عنوان | سال | نتایج کلیدی |
|-------------------------|---|------------------|---|
| نیل (۲۰۰۵) ^۱ | بهترین رهنمود عملی برای استراتژی‌های توسعه منطقه‌ای | ۲۰۰۵ | یکی از چارچوب‌های برنامه‌ریزی با رویکرد استراتژیک؛ سازمانی که زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی آن جداسازی و تفکیک شده باشند، درگیر نمودن سهام داران در شیوه‌ای آزاد و مولد و انتقال پیامهای کلیدی آن به وضوح به انواع مخاطبان. یک چارچوب ساده اما موثر برای نظارت (Neil, 2005, p14). |
| ایرلند شمالی | راهبرد توسعه منطقه‌ای ۲۰۳۵ | ۲۰۰۱، ۲۰۰۸، ۲۰۱۱ | توسعه اقتصادی منطقه و زیرمناطق، نظم بخشی و هدایت متعادل سکونت گاهی. تعیین قطب‌های محلی و منطقه‌ای و خوشه‌های توسعه، برقراری تعادل‌های منطقه‌ای. مدیریت اشتغال، مسکن و زمین، مدیریت پسماند منطقه‌ای، تقویت رقابت پذیری منطقه‌ای (DRD, 2013, p1-18). |
| استونی | سند استراتژی توسعه منطقه‌ای (RDS) استونی ۲۰۰۵-۲۰۱۵ | ۱۹۹۰ | برنامه بهبود رقابت منطقه‌ای، توسعه گردشگری در تمرکز مناطق و محلات، فراهم آوردن فرصت‌های اشتغال و بالا بردن کیفیت زندگی مردم محلی، از بین بردن تنگناهای محلی که مانع از حداکثر استفاده از پتانسیل توسعه محلی می‌شود و توسعه مزیت‌های رقابتی خاص مناطق (DEIA, 2007, pp29-27). |
| موراویا | استراتژی توسعه برای | ۱۹۹۹ | تعریف اولویت‌هایی به شرح اقتصادی، محیط‌زیست، منابع انسانی، |

| نام مولف / منطقه | عنوان | سال | نتایج کلیدی |
|------------------|--|------|---|
| جنوبی | منطقه موراویا جنوبی | | ساکنان و بازار کار، مراکز جمعیت، حمل و نقل و زیرساخت و همکاری و مشارکت. ارائه خلاصه ای از چارچوب مالی برای منطقه موراویا جنوبی (Garep, Vysoké, 2007, p4). |
| کردستان عراق | سند استراتژی توسعه منطقه‌ای (RDS) کردستان عراق | ۲۰۱۱ | توجه به بخش های بسیار متنوع در تدوین سند، دستیابی به تعادل مطلوب بین نیازهای دولت و نیازهای جوانان، ارائه فرصت‌های شغلی مناسب کسافی که شامل تمام جوانان تمايل به کار می‌کنند (I- Kurdistan Regional Government 2011, pp215 Ministry of Planning). |
| پاراسایی مقدم | تدوین الگوی راهبرد توسعه منطقه‌ای (RDS) شهرستان همدان | ۱۳۹۳ | ابزاری نوین و کارآمد برای دستیابی به توسعه پایدار مناطق، بهره‌گیری از RDS جهت مقابله با مهاجر فرستی شدید و جذب ناعادلانه سرمایه و فرصت‌ها در مقیاس منطقه و نهایتاً انزوای سایر نواحی و به دنبال آن خروج نیروی انسانی و مهاجرت ساکنین به مناطق اطراف (پاراسایی مقدم، ۱۳۹۳: ۱). |
| پژوهان | راهبرد توسعه منطقه‌ای (RDS) و راهبرد شبکه منطقه‌ای (RNS) به عنوان دو مورد از منسجم‌ترین این تلاش‌ها در زمینه توسعه منطقه‌ای، وجوه مشترک بسیار در (RNS) و (RNS) که می‌توان با ترکیب اولی، به‌عنوان یک دستورالعمل درازمدت توسعه‌ای، با دومی، به‌عنوان نظریه پایه توسعه منطقه‌ای، به رهیافت جدیدی در مورد توسعه منطقه‌ای دست یافت (پژوهان، ۱۳۹۳: ۱-۱۰). | ۱۳۹۳ | |
| محمدی | راهبرد توسعه منطقه‌ای (RDS) چارچوب سیاستی برای توسعه پایدار منطقه‌ای | ۱۳۹۲ | در این الگو تلاش می‌شود تا از توان‌ها، ظرفیت‌ها و اقدامات و همکاری‌های منطقه‌ای، جهت برقراری تعادل‌های منطقه‌ای استفاده شود. از ویژگی‌های این الگو تفکر راهبردی، اجتماع‌پذیری و نیز انعطاف‌پذیری در کل فرایند می‌باشد (محمدی، ۱۳۹۲: ۱-۹). |
| یاسوری و سجودی | ضرورت توجه به راهبرد توسعه منطقه‌ای (RDS) به منظور افزایش کارآمدی راهبرد توسعه شهری (CDS) | ۱۳۹۴ | شهرها باید به عنوان باید به عنوان جزئی از سیستم منطقه‌ای که در آن قرار دارند تعریف شوند. RDS به عنوان یکی از استراتژی‌های توسعه منطقه‌ای هماهنگی جامع بین تمامی برنامه‌های شهری و منطقه‌ای و الگوهای توسعه بلند مدت را دنبال می‌کند (یاسوری و سجودی، ۱۳۹۴: ۱). |

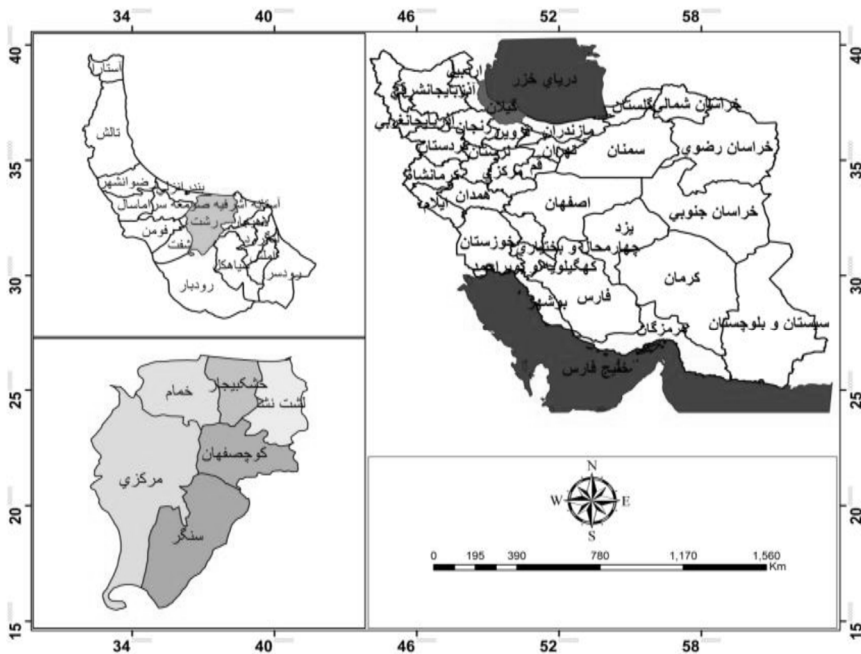
(منبع: مطالعات کتابخانه‌ای نویسندگان، ۱۳۹۵)

محدوده مورد مطالعه

شهرستان رشت از شمال به دریای خزر از غرب به تالاب انزلی و شهرستان‌های انزلی، صومعه‌سرا و شفت، از جنوب به شهرستان رودبار و از شرق به شهرستان‌های آستانه‌اشرفیه، لاهیجان و سیاهکل محدود می‌شود. شهرستان رشت در سال ۱۳۹۰ با ۹۱۸۴۴۵ نفر جمعیت ۳۷.۰۲ درصد جمعیت استان گیلان را در خود جای داده است که از این تعداد ۷۵.۹۹ درصد شهرنشین و

۲۴.۰۱ درصد جمعیت روستایی بوده اند. اکثر شهرستان های استان دارای ۲ بخش می باشند (۵۶ درصد) و شهرستان رشت با ۶ بخش دارای بیشترین تقسیمات می باشد. شهرستان رشت دارای ۶ بخش (مرکزی، خمام، خشکیبجار، سنگر، کوچصفهان و لشت نشاء)، ۶ نقطه شهری و ۱۸ دهستان شامل حومه، پیربازار، پسیخان، لاکان، چوکام، کته سر، چاپارخانه، نوشر، حاجی بکنده، سنگر، سراوان، اسلام آباد، بلسنه لولمان، کنارسر، گفشه، جیرنده، علی آباد زیبا کنار و ۲۹۶ آبادی می باشد (سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان، ۱۳۹۰). بخش مرکزی شهرستان رشت یکی از بخش های ۶ گانه ی شهرستان رشت در مرکز استان است. این بخش از شمال به شهرستان بندر انزلی و بخش خمام و از غرب به شهرستان های صومعه سرا و شفت و از شرق به بخش کوچصفهان و سنگر و از جنوب به شهرستان رودبار منتهی می شود. این بخش دارای ۴ دهستان به نام های پسیخان، پیربازار، حومه و لاکان می باشد. بخش مرکزی از یک موقع خاص جغرافیایی برخوردار است؛ به عبارت دیگر رشت به عنوان مرکز بخش، مرکز شهرستان و مرکز استان، بر تمامی فعالیت های بخش مرکزی تأثیر بسزایی دارد. دومین ویژگی موقع جغرافیایی این بخش، واقع شدن در یک اقلیم مناسب خزری و خاک مرغوب که در اراضی جلگه ای بخش کشاورزی رونق خاصی دارد. این موقعیت خاص جغرافیایی آرایش نسبتاً منظمی به سکونت گاه های روستایی داده است. دسترسی ساکنین روستاها در بخش مرکزی وسایط نقلیه شهری (از جمله اتوبوس های شرکت واحد) سبب شده که بسیاری از سکونتگاه ها از شهر رشت خدمات مورد نیاز را دریافت دارند (گزارشات سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان، ۱۳۹۰).

شکل (۲) - نقشه موقعیت جغرافیایی شهرستان رشت در استان



منبع: نویسندگان، ۱۳۹۵

یافته ها و بحث

نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید بخش توسعه فضایی شهرستان

در این بخش نقاط قوت و ضعف داخلی و خارجی از طریق بررسی داده های مرتبط با منطقه و استخراج اطلاعات مورد نیاز، استفاده از نظر کارشناسان صاحب نظر در امر توسعه ی شهرستان و برگزیدن نقاط قوت و ضعف داخلی و خارجی که بیشترین تواتر و اهمیت را داشته اند انتخاب گردیدند که در بخش بعد اسامی آنان به همراه ارزش گذاری و امتیاز دهی صورت گرفته توسط کارشناسان ارائه می گردد که در مجموع ماتریسی با ۳ نقطه ی قوت، ۶ نقطه ی ضعف، ۲ فرصت و ۵ تهدید از آن حاصل آمد که مجموع موارد فوق ۱۶ مورد می باشد.^۱

۱ - بخش های مورد بررسی در طرح های RDS تهیه شده برای شهرستان رشت شامل بخش های ۱۶ گانه ای بدین شرح بوده اند: ۱-ویژگی های محیطی، ۲-ویژگی های اجتماعی-فرهنگی، ۳-جمعیت و نیروی انسانی، ۴-ویژگی های اقتصادی (اقتصاد کلان

ماتریس های ارزیابی عوامل داخلی و خارجی

ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی حاصل بررسی استراتژیک عوامل مهم توسعه ی فضایی در استراتژی توسعه ی منطقه ای (RDS) شهرستان رشت می باشد. این ماتریس، نقاط قوت و ضعف اصلی و همچنین برای شناسایی و ارزیابی روابط بین این واحدها راهکارهایی را ارائه می کند. لازم به توضیح است همان گونه که از جداول زیر قابل استنباط است در ستون هایی که بر اساس گویه های طیف لیکرت تنظیم شده است، تعداد پاسخ های ارائه شده به هر گویه ذکر گردیده است و با توجه با عدم پاسخ گویی کارشناسان به برخی از نقاط، مجموع نقاط قوت و ضعف داخلی و خارجی برخی از موارد ۱۵ مورد نبوده است. ماتریس های ارزیابی عوامل داخلی و خارجی

می توان با طی پنج مرحله، ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و یا خارجی را تهیه نمود.

- ۱- پس از بررسی عوامل اولیه، مهم ترین عوامل فهرست شده است. در رابطه با عوامل خارجی نخست عواملی را که موجب فرصت موقعیت می شوند و سپس عواملی که برای شهرستان رشت به عنوان تهدید عمل می کنند.
- ۲- به این عوامل ضریب داده شده است، از صفر (بی اهمیت) تا ۱ (بسیار مهم). لازم به ذکر است که مجموع این ضریب ها باید عدد ۱ بشود. ضریب نشان دهنده ی اهمیت نسبی یک عامل (از نظر تاثیر بر روی استراتژی توسعه ی منطقه ای (RDS) می باشد). صرف نظر از این که عامل مورد نظر به عنوان نقطه ی قوت یا ضعف؛ فرصت تا تهدید در استراتژی توسعه ی منطقه ای (RDS) به حساب می آید، باید به عاملی که بیشترین اثر را بر عملکرد مجموعه دارد، بالاترین ضریب را داد.

و بخش مالی)، ۵- ویژگی های کالبدی، ۶- کشاورزی، ۷- انرژی، ۸- صنعت و معدن، ۹- زیرساخت (حمل و نقل، ارتباطات، آب و بهداشت، مسکن)، ۱۰- آموزش و پرورش و آموزش عالی، ۱۱- بهداشت، ۱۲- گردشگری، فرهنگ و میراث، ۱۳- ابعاد اجتماعی (زنان بی سرپرست، وضعیت اعتیاد، وضعیت زندانیان، طلاق و خودکشی) ۱۴- توسعه ی فضایی، ۱۵- حکمروایی خوب ۱۶- بخش خصوصی، که هر یک از بخش ها خود به زیر بخش هایی تقسیم شده اند و مورد بررسی قرار گرفته اند. لازم به ذکر است مجموعه ی نقاط قوت و ضعف داخلی و خارجی بخش های ۱۶ گانه ۱۱۳ مورد بوده است که بخش توسعه ی فضایی ۱۶ مورد را به خود اختصاص داده است. بدین جهت برخی از موارد جانبی مهم و تاثیر گذار در امر توسعه ی فضایی، در بخش های مربوطه به طور تخصصی مورد بررسی قرار گرفته اند.

- ۳- به هر یک از عامل ها نمره ی ۱ تا ۴ داده شده است. به نحوی که نقاط قوت و فرصت عدد ۳ و ۴ به خود می گیرند و نقاط ضعف و تهدید نمره ی ۱ و ۲ را به خود اختصاص می دهند.
- ۴- برای تعیین نمره ی نهایی هر عامل، ضریب هر عامل را در نمره ی آن ضرب می کنیم.
- ۵- مجموع نمره های نهایی هر عامل را محاسبه می نمایم تا نمره ی نهایی مشخص شود (برگرفته از پیرمردیان و همکاران، ۱۳۸۹، شجاعی و همکاران، ۱۳۸۹).

جدول (۲) - نقاط قوت و ضعف داخلی و خارجی بخش توسعه فضایی با تاکید بر الگوی استراتژی توسعه منطقه ای (RDS)

| توسعه ی فضای | | نقاط قوت | نقاط ضعف | فرصت | تهدید | | | | | | | | | | | | | | |
|--|----------|----------|----------|------|-------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|--|
| نقطه قوت | نقطه ضعف | | | | | | | | | | | | | | | | | | |
| 0.45 | 0.43 | 0.44 | 0.23 | 0.23 | 0.23 | 0.23 | 0.21 | 0.23 | 0.21 | 2.66 | 0.44 | 0.58 | 0.26 | 0.30 | 0.23 | 0.31 | 0.32 | 2.44 | |
| 4 | 4 | 4 | 2 | 2 | 2 | 2 | 2 | 2 | 2 | 3 | 3 | 4 | 2 | 2 | 2 | 2 | 2 | 2 | |
| 0.11 | 0.11 | 0.11 | 0.11 | 0.11 | 0.11 | 0.11 | 0.12 | 0.11 | 0.11 | 1 | 0.15 | 0.15 | 0.13 | 0.15 | 0.12 | 0.16 | 0.16 | | |
| 58 | 55 | 57 | 59 | 59 | 58 | 53 | 60 | 55 | 514 | 60 | 60 | 60 | 53 | 61 | 48 | 64 | 66 | 412 | |
| 3 | 2 | 5 | 3 | 4 | 3 | 3 | 4 | 2 | | 7 | 4 | 6 | 2 | 6 | 2 | 8 | 6 | | |
| 7 | 6 | 6 | 9 | 6 | 7 | 4 | 7 | 7 | | 4 | 3 | 3 | 6 | 4 | 4 | 4 | 9 | | |
| 5 | 7 | 1 | 2 | 5 | 5 | 7 | 4 | 5 | | 3 | 6 | 6 | 5 | 5 | 5 | 2 | 0 | | |
| 0 | 0 | 2 | 1 | 0 | 0 | 0 | 0 | 1 | | 0 | 0 | 0 | 2 | 0 | 3 | 1 | 0 | | |
| 0 | 0 | 1 | 0 | 0 | 0 | 1 | 0 | 0 | | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 | 1 | 0 | 0 | | |
| <p>۱- حوزه ی نفوذ و کارکردهای منطقه ای گسترده بر خورداری از شبکه های زیربنایی نسبتا قوی (شبکه جاده ای، تولید و انتقال نیرو، خطوط انتقال فرآورده های نفتی، به عنوان استخوان بندی سازمان فضایی)</p> <p>۲- نظام فضایی شبکه شهری و فاصله ی کوتاه آن از نقاط روستایی از جنبه ی ایجاد تمایل روستایان (در صورت فراهم شدن به امکانات) به ماندگاری در روستا</p> <p>۳- قابلیت توسعه ی کشاورزی و دامپروری در تولید محصولاتی چون برنج، چای، زیتون، بادام زمینی، توتون، مرکبات، کشت گلخانه ای، گردو و فندق، گیاهان دارویی، تزیینی و علوفه ای، ابریشم، انواع محصولات دام و طیور و تولید چوب</p> <p>۱- نابرابری جغرافیایی در نظام شهری و خدماتی، توزیع نامناسب فضایی جمعیت، امکانات زیرساختی و فعالیت ها و گرایش ها به سمت قطبی شدن مانند فعالیت های کوچک اقتصادی</p> <p>۲- وجود رقابت شدید و نابرابر برای کاربری های مسکونی، کشاورزی، صنعتی و خدماتی</p> <p>۳- محدودیت اراضی جهت استقرار کارکردهای جدید سازمان فضایی استان و بافت قدیم شهرها و زیرساخت ها موجود در آن و سکونت گاه های غیر استان یا توجه به اقلیم مرطوب</p> <p>۴- عدم تعادل های منطقه ای و توسعه نیافتگی روستاها و مناطق محروم و تمرکزهای رو به رشد شهرها</p> <p>۵- وجود محدودیت های اکولوژیکی در جهت توسعه ی فعالیت های صنعتی، مسکونی و ...</p> <p>۶- ضعف زیرساختی در کنترل منابع و محدودیت های طبیعی از جمله آبگرفتگی معابر و ...</p> <p>۱- فرارگیری در کنار دریای خزر به عنوان مهم ترین امکان توسعه ی فضایی استان، به عنوان راه ارتباطی بین المللی (با کشورهای CIS) توان برپایی پیوندهای بازرگانی با حوزه ی دریای خزر، قفقاز، آسیای میانه، و شرق اروپا</p> <p>۲- فراهم بودن بستر مناسب برای فعالیت های تجاری و خدمات بازرگانی و نقش پایداری در اقتصاد ملی و به لحاظ نزدیکی مسافت به پایتخت به عنوان بزرگ ترین بازار مصرفی کشور</p> <p>۱- واردات بیرویه محصولات مشابه تولیدات استان و اشباع بازار از آن</p> <p>۲- کاهش آب ورودی به استان و برداشت های بی رویه از حوزه ی آبخیز سفید رود در استان های بالادست (با توجه به وابسته بودن فعالیت کشاورزی استان سفید رود می تواند در استقرار فعالیت ها و سازمان فضایی استان تأثیر بگذارد</p> <p>۳- خطرات ناشی از تغییرات آب و هوایی کره زمین</p> <p>۴- عدم شفافیت و تفکیک حوزه ی مسئولیت و اختیارات نهادهای مرتبط با موضوع سواحل و آب های تحت حاکمیت و صلاحیت (وزارت کشور، گمرک، حفاظت محیط زیست، وزارت نفت) از نظر استقرار فعالیت های دریامحور در پهنه های شمالی ایران</p> <p>۵- آشفتهی فضایی ناشی از استقرار نامناسب جمعیت و فعالیت در منطقه</p> | | | | | | | | | | | | | | | | | | | |

ارزیابی عوامل داخلی IFE و ارزیابی عوامل خارجی EFE

نتیجه به دست آمده در عوامل داخلی و خارجی، حاکی از آن است که شهرستان رشت در ماتریس عوامل داخلی با تعداد نقاط قوت و ضعف داخلی و خارجی که پیش تر ذکر شد؛ مجموعاً ۲۶۶ امتیاز را کسب نموده و همچنین بر طبق آن چه که بر اساس ماتریس عوامل خارجی به دست آمده است، از نظر عوامل خارجی مجموعاً ۲۴۴ امتیاز را دارا بوده است. با توجه به امتیازات مشاهده می شود که نقاط داخلی امتیاز بیشتری را نسبت به نقاط خارجی کسب کرده اند. در جدول زیر مجموع امتیازات نهایی و ضرایب نهایی هر کدام از نقاط قوت و ضعف درونی و بیرونی ارائه گردیده است.

جدول (۳)- ضرایب و امتیازات نهایی نقاط قوت و ضعف بخش توسعه فضایی

| نقاط قوت و تهدید | | نقاط قوت و ضعف | |
|------------------|------|----------------|------|
| امتیاز | ضریب | امتیاز | ضریب |
| ۲۴۴ | ۴۱۲ | ۲۶۶ | ۵۱۴ |

همچنین می توان از جدول پیشین استنباط نمود که از بین نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید بالا ترین امتیاز متعلق به موارد زیر بوده است: مهم ترین قوت: حوزه نفوذ و کارکردهای منطقه ای گسترده برخورداری از شبکه های زیربنایی نسبتاً قوی (شبکه جاده ای، تولید و انتقال نیرو، خطوط انتقال فرآورده های نفتی، به عنوان استخوان بندی سازمان فضایی) با امتیاز ۰.۴۵. مهم ترین ضعف: وجود رقابت شدید و نابرابر برای کاربری های مسکونی، کشاورزی، صنعتی، خدماتی و وجود رقابت شدید و نابرابر برای کاربری های مسکونی، کشاورزی، صنعتی، و خدماتی و وجود محدودیت های اکولوژیکی در جهت توسعه ی فعالیت های صنعتی، مسکونی و ... با امتیاز برابر ۰.۲۳. مهم ترین فرصت: فراهم بودن بستر مناسب برای فعالیت های تجاری و خدمات بازرگانی و نقش پذیری در اقتصاد ملی و به لحاظ نزدیکی مسافت به پایتخت به عنوان بزرگ ترین بازار مصرفی کشور با امتیاز ۰.۵۸. مهم ترین تهدید: آشفتگی فضایی ناشی از استقرار نامناسب جمعیت و فعالیت در منطقه با امتیاز ۰.۳۲.

شکل (۳) - ماتریس ارزیابی موقعیت استراتژیک و اقدام (ماتریس موقعیت) (Space)
 در بخش توسعه فضایی

داخلی 2.66

خارجی 2.44



ماتریس سوات (SWOT)

با توجه به نتایج حاصل از ماتریس ارزیابی موقعیت و اقدام استراتژیک (SPACE) مشخص شد شهرستان رشت، به منظور پیشبرد امور خود می بایست استراتژی های رقابتی اتخاذ کند. پس از طی جلسات حضوری با کارشناسان خبره، نمایندگان تام الاختیار دستگاه ها و اعضای متناظر برگزار شد، به ارائه ی راهکارهای اجرایی و راهبردهای استراتژی توسعه منطقه ای (RDS) در شهرستان رشت پرداخته شد و با ترکیب فرصت ها، تهدیدها، قوت ها و ضعف های شهرستان، استراتژی های اصلی SO، ST، WO و WT ارائه و نهایتا ماتریس نهایی SWOT استخراج شد. در واقع مدل SWOT یکی از ابزارهای استراتژیک تطابق نقاط قوت^۱ و ضعف^۱ درون

۱- Strengths

سیستمی با فرصت‌ها^۲ و تهدیدات^۳

برون سیستمی است. از دیدگاه این مدل، یک استراتژی مناسب، قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند. برای این منظور، نقاط قوت و ضعف‌ها و فرصت‌ها تهدیدها در چهار حالت کلی SO, WO, ST, WT به صورت زیر پیوند داده می‌شوند و گزینه‌های استراتژی از بین آنها انتخاب می‌شود. تجزیه و تحلیل SWOT اصطلاحی است که برای شناسایی نقاط قوت و ضعف داخلی و فرصت‌ها و تهدیدهای خارجی که یک سیستم با آن روبروست به کار برده می‌شود. تجزیه و تحلیل SWOT شناسایی نظام‌مند عواملی است که راهبرد باید بهترین سازگاری را با آنها داشته باشد (پیرز، ۱۳۸۳: ۱۵۵).

راهبردهای تنوع بخشی (رقابتی) (ST)، بر نقاط قوت درونی و تهدیدهای بیرونی متمرکز است (استفاده از نقاط قوت شهرستان برای مواجهه با تهدیدها). به عبارتی این استراتژی براساس استفاده از نقاط قوت جهت جلوگیری از تهدیدها بنا شده است و هدف این است که توانمندی‌های موجود را افزایش داده و در مقابل، تهدیدها را کاهش دهد. سازمان در اجرای استراتژی ST می‌کوشد تا با استفاده از نقاط قوت داخلی خود برای جلوگیری از تاثیر منفی تهدیدهای خارجی بر سازمان، روش‌هایی را در پیش بگیرد یا آن تهدیدها را از بین ببرد. بنابراین انواع استراتژی‌ها در ماتریس سوات به شرح جدول زیر خواهند بود:

جدول (۴) - انواع استراتژی‌ها در ماتریس SWOT

| عوامل داخلی و خارجی | نقاط قوت داخلی (s1, s2, s3,...) |
|--------------------------------------|---|
| نقاط ضعف بیرونی (T1, T2, T3, ...) | ۱- تاکید بر تمرکز زدایی و برنامه‌های بلند مدت و استراتژی‌های توسعه‌ی منطقه‌ای جهت کاهش عدم تعادل های منطقه‌ای ۲- توسعه زیرساخت‌ها و بالا بردن توان رقابت پذیری گردشگری، صنایع تولیدی و کشاورزی ۳- ارتقای جایگاه مدیریت و برنامه ریزی شهرستان در راستای تقویت ظرفیتهای توسعه استان |

۱- Weaknesses

۲- Opportunities

۳- Threats

لازم به ذکر است؛ در ماتریس SWOT در هر مرحله دو عامل با هم مقایسه می شوند؛ بنابراین، همه راهبردهایی که در ماتریس SWOT ارائه می گردند، انتخاب و اجرا نخواهند شد. همچنین لازم است اشاره گردد که در ماتریس انتخاب استراتژی های اصلی، بر اساس جداولی که نقاط قوت و ضعف درونی و بیرونی مورد تجدید نظر و تخلیص قرار گرفته بودند عمل گردیده است.

استخراج راهبردهای پژوهش بر اساس ماتریس نقاط قوت و ضعف بیرونی و درونی

جدول (۵)-ماتریس انتخاب استراتژی های اصلی ماتریس برنامه ریزی استراتژیک کمی (QSPM)

| | نقاط قوت - S | نقاط ضعف - W |
|----------------|---|--|
| فرصت ها - O | استراتژی های SO استفاده از نقاط قوت برای دستیابی به منافع نهفته در فرصت ها | استراتژی های WO رفع نقاط ضعف با استفاده از منافع نهفته در فرصت ها |
| تهدیدات - T | استراتژی های ST استفاده از نقاط قوت برای اجتناب از تهدیدات | استراتژی های WT به حداقل رساندن نقاط ضعف و اجتناب از تهدیدات |

در این مرحله ابتدا با اولویت بندی راهبردهای قابل قبول به دست آمده در مرحله قبل از طریق قضاوت شهودی راهبردهای نهایی را انتخاب کرده و با استفاده از ماتریس برنامه ریزی راهبردی کمی (QSPM) امتیاز نهایی هر معیار مشخص می شود. در اجرای ماتریس برنامه ریزی راهبردی کمی از تجزیه و تحلیل های مرحله اول و نتیجه حاصل از مقایسه عوامل داخلی و خارجی در مرحله دوم استفاده می شود. از این ماتریس جهت تعیین میزان جذابیت راهبردهای تدوین شده استفاده می گردد و با استفاده از این ماتریس می توان به صورت عینی راهبردهای گوناگون را که در زمره بهترین راهبردها هستند، مشخص نمود. ضریب نشان دهنده اهمیت نسبی عوامل می باشد. مجموع ضرایب داده شده باید ۱ باشد. به هر یک از عوامل به ترتیب اهمیت رتبه ۱ تا ۴ داده می شود. این رتبه بیانگر میزان اثربخشی استراتژی های کنونی در نشان دادن واکنش نسبت به عوامل مزبور است. عدد ۴ به معنی واکنش بسیار عالی، ۳ واکنش از حد متوسط به بالا و عدد ۲ به معنی واکنش در حد متوسط است. عدد ۱ نیز به معنی واکنش ضعیف است. ضریب هر عامل را

(که از صفر تا بود) در رتبه مربوط به آن ضرب می کنیم تا نمره نهایی به دست آید. مجموع نمره های مربوط به هر یک از متغیرها را به دست می آوریم تا بتوانیم مجموع نمره های هر راهبرد را تعیین کنیم.

ماتریس برنامه ریزی استراتژیک کمی (QSPM)

جدول (۶) - اولویت بندی کردن راهبردهای تدوین شده بر اساس مدل QSPM
(نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید)

| استراتژی های ST | | | | | | | استراتژی ها |
|---|-------------|---|-----------|--|-----------|------|---|
| ارتقای جایگاه مدیریت و برنامه ریزی شهرستان در راستای تقویت ظرفیتهای توسعه استان | | توسعه زیرساخت ها و بالا بردن توان رقابت پذیری گردشگری، کشاورزی و صنایع تولیدی | | تاکید بر تمرکززدایی و برنامه های بلند مدت و استراتژیهای توسعه منطقه ای جهت کاهش عدم تعادل های منطقه ای | | وزن | |
| امتیاز | نمره جذابیت | امتیاز | بهره گیری | امتیاز | بهره گیری | | نقاط قوت، ضعف، فرصت، تهدید ^۱ |
| 0.033 | 3 | 0.033 | 3 | 0.022 | 2 | 0.11 | S1- حوزه ی نفوذ و کارکردهای منطقه ای گسترده |
| 0.032 | 3 | 0.043 | 4 | 0.011 | 1 | 0.11 | S2- نظام فضایی شبکه شهری و فاصله ی کوتاه آن از نقاط روستایی |
| 0.043 | 4 | 0.043 | 4 | 0.021 | 2 | 0.11 | S3- قابلیت توسعه کشاورزی و دامپروری |
| 0.032 | 3 | 0.021 | 2 | 0.032 | 3 | 0.11 | W1- نابرابری و توزیع نامتناسب در نظام شهری و خدماتی |
| 0.032 | 3 | 0.021 | 2 | 0.021 | 2 | 0.11 | W2- وجود رقابت شدید و نابرابر برای کاربری ها |
| 0.032 | 3 | 0.043 | 4 | 0.032 | 3 | 0.11 | W3- محدودیت اراضی جهت کارکردهای جدید سازمان فضایی |

۱- عبارات مبین نقاط قوت و ضعف داخلی و خارجی جدول حاضر به علت ارائه بهتر جدول خلاصه شده است که عبارت کامل آن در جدول ۱ قابل مشاهده است.

| استراتژی های ST | | | | | | | |
|---|-------------|---|-------------|---|-------------|---|---|
| ارتقای جایگاه مدیریت و برنامه ریزی شهرستان در راستای تقویت ظرفیتهای توسعه استان | | توسعه زیرساخت ها و بالا بردن توان رقابت پذیری گردشگری، کشاورزی و صنایع تولیدی | | تاکید بر تمرکز زدایی و برنامه های بلند مدت و استراتژیهای توسعه منطقه ای جهت کاهش عدم تعادل های منطقه ای | | استراتژی ها | |
| امتیاز | نمره جذابیت | امتیاز | نمره جذابیت | امتیاز | نمره جذابیت | نقاط قوت، ضعف، فرصت، تهدید ^۱ | |
| 0.031 | 3 | 0.031 | 3 | 0.021 | 2 | 0.10 | W4- عدم تعادل های منطقه ای و توسعه نیافتگی مناطق محروم |
| 0.035 | 3 | 0.023 | 2 | 0.023 | 2 | 0.12 | W5- وجود محدودیت های اکولوژیکی |
| 0.043 | 4 | 0.032 | 3 | 0.021 | 2 | 0.11 | W6- ضعف زیرساختی در کنترل موانع و محدودیت های طبیعی |
| 0.045 | 3 | 0.030 | 2 | 0.030 | 2 | 0.15 | O1- قرار گیری در کنار دریای خزر |
| 0.045 | 3 | 0.060 | 4 | 0.045 | 3 | 0.15 | O2- فراهم بودن بستر مناسب برای فعالیتهای تجاری و بازرگانی |
| 0.052 | 4 | 0.039 | 3 | 0.052 | 4 | 0.13 | T1- واردات بیرویه محصولات مشابه تولیدی |
| 0.045 | 3 | 0.045 | 3 | 0.060 | 4 | 0.15 | T2- کاهش آب ورودی به استان و برداشت های بی رویه از سفید رود |
| 0.035 | 3 | 0.035 | 3 | 0.023 | 2 | 0.12 | T3- خطرات ناشی از تغییرات آب و هوایی |
| 0.048 | 3 | 0.048 | 3 | 0.048 | 3 | 0.16 | T4- عدم شفافیت مسائل مرتبط با سواحل و آب های تحت حاکمیت |
| 0.048 | 3 | 0.048 | 3 | 0.064 | 4 | 0.16 | T5- آشفتنگی فضایی ناشی از استقرار نامناسب جمعیت و فعالیت |
| 0.630 | | 0.595 | | ۲۷0.5 | | | |

مهم ترین اولویت های شهرستان در زمینه توسعه فضایی

در این بخش بر اساس استراتژی های نهایی تعیین شده در موقعیت راهبردهای تنوع بخشی (رقابتهای) (ST)، عمل شده است؛ (ماتریس انتخاب استراتژی های اصلی) و "ارزیابی و اولویت

۱- عبارات مبین نقاط قوت و ضعف داخلی و خارجی جدول حاضر به علت ارائه بهتر جدول خلاصه شده است که عبارت کامل آن در جدول ۱ قابل مشاهده است.

بندی استراتژی‌ها با استفاده از مدل QSPM ارائه گردیده است. بدین منظور استراتژی‌های نهایی با توجه به قرار گیری در موقعیت‌های سه گانه دسته بندی شدند و در هر بخش به ترتیب اولویت تنظیم شدند، تا استراتژی‌های توسعه‌ای دخیل در تدوین استراتژی توسعه‌ی منطقه‌ای (RDS) به ترتیب اولویت شناسایی شوند. حال با توجه به قرار گیری منطقه‌ی مورد مطالعه در موقعیت‌های چهارگانه، ارائه می‌گردد.

جدول (۷) - مهم ترین اولویت‌های توسعه فضایی شهرستان در تهیه الگوی راهبرد توسعه‌ی منطقه‌ای در موقعیت ST

| رتبه | امتیاز | استراتژی‌ها |
|------|--------|--|
| ۱ | ۰.۶۳۰ | ارتقای جایگاه مدیریت و برنامه ریزی شهرستان در راستای تقویت ظرفیتهای توسعه استان |
| ۲ | ۰.۵۹۵ | توسعه زیرساخت‌ها و بالا بردن توان رقابت پذیری گردشگری، کشاورزی و صنایع تولیدی |
| ۳ | ۲۷۰.۵ | تاکید بر تمرکز زدایی و برنامه‌های بلند مدت و استراتژی‌های توسعه منطقه‌ای جهت کاهش عدم تعادل‌های منطقه‌ای |

همان گونه که از جداول فوق برداشت می‌شود، در بخش استراتژی‌های ST (قوت- تهدید) که به ترتیب اولویت بیان شده‌اند، ۳ استراتژی وجود دارد و استراتژی که در اولویت اول بوده است شامل "ارتقای جایگاه مدیریت و برنامه ریزی شهرستان در راستای تقویت ظرفیتهای توسعه استان با امتیاز ۰.۶۳۰ در رتبه دوم؛ توسعه زیرساخت‌ها و بالا بردن توان رقابت پذیری گردشگری، کشاورزی و صنایع تولیدی با امتیاز ۰.۵۹۵. و نهایتاً استراتژی تاکید بر تمرکز زدایی و برنامه‌های بلند مدت و استراتژی‌های توسعه‌ی منطقه‌ای جهت کاهش عدم تعادل‌های منطقه‌ای با ۰.۵۲۷ امتیاز در آخرین رتبه بوده است.

نتیجه گیری

شهرستان رشت به عنوان یکی از شهرستان‌های مستعد استان گیلان و ناحیه‌ی شمالی کشور تمرکز گرایی شدید و رقابت پذیری ناسالمی را در سطح منطقه سبب شده است. یکی از راهکارهای رسیدن به چنین تعادلی بهره‌گیری از الگوی نوین استراتژی توسعه‌ی منطقه‌ای (RDS)، می‌باشد. بنابراین در این پژوهش ضمن تشریح مهم ترین نمودها و مصادیق مناطقی که از استراتژی فوق بهره گرفته‌اند؛ به بررسی وضعیت یکی از مهم ترین ارکان استراتژی توسعه

منطقه ای (RDS) در شهرستان رشت پرداخته است. نتایج مقاله حاکی از آن است که پس از شناسایی نقاط قوت و ضعف داخلی و خارجی موقعیت منطقه ی مورد مطالعه در ماتریس ارزیابی موقعیت استراتژیک و اقدام "رقابتی" بوده است. سپس استراتژی های سه گانه ای تدوین شد که بر اساس ماتریس برنامه ریزی استراتژیک کمی (QSPM)، اولویت اول ارتقای جایگاه مدیریت و برنامه ریزی شهرستان در راستای تقویت ظرفیتهای توسعه استان بوده است. راهبرد توسعه ی منطقه ای با تفکر راهبردی، اجتماع محور و انعطاف پذیر خود در برقراری تعادل های منطقه ای بسیار موثر است چرا که در این الگو تلاش می شود تا از توان ها، ظرفیت ها و اقدامات و همکاری تمامی مناطق بهره جست و آن را به بهترین شکل ممکن سازمان دهی کرد. راهکار عملی اهداف فوق بدین صورت است که:

- شهر رشت به عنوان مرکز استان می تواند جهت پیشبرد اهداف خود و کل منطقه، از سایر مناطق یعنی شهرهای متوسط، کوچک و میانی و سکونت گاه های روستایی به عنوان زیر مناطق بهره گیرد.

- تهیه و اجرای طرح استراتژی توسعه ی منطقه ای (RDS)، استان که این امر می تواند در توسعه ی فضایی، تعادل بخشی، شکل گیری شبکه ی شهری متوازن بسیار موثر باشد.

- توجه به سلسله مراتب شهری؛ چرا که نبود شهر درجه دو، باعث شکاف عمیقی در استان گردیده است.

- اصلاح ساختار فضایی منطقه به منظور تسهیل و جابه جایی کالا و جمعیت.

- بهره گیری مناسب از ظرفیت مناطق ویژه اقتصادی استان، توسعه کیفی زیرساخت ها.

- برقراری جذابیت ها و مشوق های ترجیحی برای سرمایه گذاری در مناطق کمتر توسعه یافته

- حمایت منطقی از بنگاه های کوچک و متوسط جهت ارتقای رقابت پذیری آن ها

منابع

- افروغ، عماد (۱۳۷۷)، **فضا و نابرابری اجتماعی**، تهران، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
- امیر احمدیان. بهرام (۱۳۷۸)، «درجه توسعه یافتگی استان ها و همسازی ملی در ایران»، **فصلنامه مطالعات ملی**، سال نخست، شماره اول

- پژوهان، موسی (۱۳۹۳)، «راهبرد توسعه منطقه ای (RDS) و راهبرد شبکه منطقه ای (RNS)؛ مقدمه ای بر ادغام یک دستورالعمل توسعه ای در یک پارادایم نظری»، **همایش ملی نظریه های نوین در معماری و شهرسازی**، قزوین.
- پورشیخان، علیرضا؛ نظریان. اصغر (۱۳۸۹)، «پیدایش منطقه ی کلانشهری و بازتاب فضایی آن، مطالعه ی موردی شهر رشت»، **فصلنامه جغرافیایی سرزمین**، سال هفتم، شماره بیست و هفت، صفحات ۳۳-۵۱.
- پیرز. جان، ای و ریچارد دبی، رابینسون (۱۳۸۳)، **مدیریت راهبردی (برنامه ریزی، اجرا و کنترل)**، انتشارات سمت، تهران.
- حق جو، محمد رضا (۱۳۸۳)، «تحلیل مناسبات محیطی در مدیریت گسترش فضایی کلان شهرها»، **فصلنامه ی مدیریت شهری**، شماره ۱۷.
- داگلاس، مایک (۱۳۸۸)، «استراتژی ایجاد شبکه منطقه ای به منظور تقویت پیوندهای میان روستا و شهر، دستور کاری برای پژوهش های سیاستگذاری با اشاره به کشور اندونزی (قسمت دوم)»، مترجم: لطیفی، غلامرضا، دوره نوزدهم، شماره هفتاد و پنج، صفحات ۶۷-۷۷.
- رهنمایی، محمدتقی (۱۳۸۲)، **مجموعه مباحث و روش های شهرسازی جغرافیا، تهران**، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات معماری و شهرسازی ایران، چاپ سوم.
- سفر دوست، احمد (۱۳۸۴)، **پژوهش در شناخت هویت کالبد شهر رشت**، تهران، وزارت مسکن و شهرسازی.
- عظیمی دوبخشری، ناصر (۱۳۸۱)، «تاریخ تحولات اجتماعی -اقتصادی گیلان»، رشت، انتشارات گیلکان.
- غمامی، مجید (۱۳۸۳)، **گزیده مطالعات طرح راهبردی توسعه کالبدی شهر تهران**، تهران، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چاپ اول.
- فومنی، عبدالفتاح (۱۳۴۸)، **تاریخ گیلان**، رشت، بنگاه نشر و ترجمه کتاب.
- سازمان مسکن و شهرسازی استان گیلان، (۱۳۸۷) سومین طرح جامع شهر رشت، مهندسین مشاور طرح و کاوش.
- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان، (۱۳۹۰) سالنامه آماری استان گیلان
- محمدی، علیرضا (۱۳۹۲)، «راهبرد توسعه منطقه ای (RDS)»، **اولین همایش ملی جغرافیا، شهرسازی و توسعه پایدار**، تهران.
- مصلی نژاد، غلامعباس (۱۳۸۴)، **دولت و توسعه اقتصادی در ایران**، تهران، قومس.
- هافتون، گراهام؛ کانسل، دیوید (۱۳۸۷)، **منطقه، راهبردهای فضایی و توسعه ی پایدار**، انتشارات آذرخش، تهران.

- یاسوری، مجید (۱۳۹۰)، «بررسی وضعیت توزیع جغرافیایی سرمایه گذاری در استان گیلان»، چشم انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی)، سال ششم، شماره ۱۴، صفحات ۱۵۷-۱۳۹.
- یاسوری، مجید؛ سجودی، مریم (۱۳۹۴)، «ضرورت توجه به راهبرد توسعه ی منطقه ای (RDS) به منظور افزایش کارآمدی راهبرد توسعه ی شهری (CDS)»، ششمین کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت شهری با تاکید بر مولفه های شهر اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- 17-GaREP, spol. s r. o ., Vysoké učení technické v Brně, (2007), **REGIONAL DEVELOPMENT STRATEGY-South Moravian Region, Concise versin for general public**, Published by the Department of Regional Development ,the Authority of the South Moravian Region, BRNO.
- 18- Huggins. Robert, Izushi, Hiro, Prokop, Daniel, Thompson.Piers (۲۰۱۴) **.Regional competitiveness, economic growth and stages of development**. Preliminary communication, UDC 332.14:330.34, vol. 32, 2, PP255-283.
- 19-Othman Sindi, Ali, **Regional Development Strategy for Kurdistan Region 2012-2016**, (2011) Kurdistan Regional Government Ministry of Planning
- 20-PESSOA, Argentino, Economia Faculdade de.(۲۰۰۸) . **tourism and regional competitiveness: the case of the portuguese douro valley**, http://www.fep.up.pt/investigacao/workingpapers/08.10.28_wp299.pdf
- 21- Phonm Penh Municipality, (2005), "**City Development Strategy**", 2005-2015.
- 22-**REGIONAL DEVELOPMENT STRATEGY OF ESTONIA 2005-2015**, Regional Development Department of the Ministry of Internal Affairs.
- 23-**UK Department for Regional Development (DRD)**.(2003) Northern Ireland Regional Development
- 24-**UK Department for Regional Development (DRD)**.(2008) Northern Ireland Regional Development
- 25-**UK Department for Regional Development (DRD)**.(2013) Northern Ireland Regional Development Strategy 2035. for Northern Ireland. Department for Regional Development. Strategic Planning and Co-ordination Division. From: www.drdni.gov.uk/RDS2035. Accessed on 18 November 2013.